

НАЗВАНИЯ НА ВЪЗРАСТИТЕ В СРЕДНА ЗАПАДНА БЪЛГАРИЯ

Симеон Мильов

Терминът “възраст” се употребява навсякъде, където възниква необходимост да се фиксират процеси и изменения от живота на човека, протичащи във времето. Възрастта и полът са ясни определители на мястото и ролята на индивида в обществения живот и по тази причина полововъзрастовата стратификация е универсално социално явление. Но проблемите с изучаването на човешката възраст и свързаната с нея възрастова терминология са разностранни. Те обикновено се разглеждат в три главни посоки, извън които възрастовите категории губят смисъл.¹

Индивидуалното развитие се фиксира в такива понятия като “онтогенеза”, “жизнен цикъл”, “жизнен път”, “биография”, “в течение на живота” и техните съставляващи – “стадии на развитие”, “възрасти на живота” и производните на “възрастови свойства”;

Социално-възрастовите процеси и възрастова структура на обществото се описват с такива термини като “възрастова стратификация”, “възрастово разделение на труда”, “възрастови слоеве”, “възрастови групи”, “поколения” и т.н.;

Възрастов символизъм обхваща термините, които показват отражението на възрастовите процеси и свойства в културата – “възрастови обреди”, “обреди на преход”, “възрастови стереотипи” и др.

Всеки от тези проблеми (и термини) имат междудисциплинарен, и естествено етнографски аспект, а термините обозначаващи възрастовите обединения (възрас-

тови степени, класи, групи) могат да се разглеждат от различни гледни точки, но винаги се съотнасят със системата на възрастовия символизъм.

Възрастовите степени – обозначават стадияте от жизнения цикъл, но не всички, а само специално отбраните и символизираните в културата. Тяхното достигане обезпечава на индивида определен социален ранг и идентичност.

Възрастови класи – обозначават възрастовите слоеве на населението, но отново не всички, а само заемащи особено място в системата на възрастова стратификация на дадено общество, съответно определени и символизираните в културата.

Възрастови групи – обозначават организации основани на общност на хронологична* и/или условна възраст на своите членове, които имат специфична структура, функции и знакови средства, съответно възприемани и символизираните в културата.

Казано иначе, възрастовите степени обозначават културно-нормативните аспекти на жизнения цикъл, а възрастовите класи и групи – социално-структурните и функционално-организационни аспекти на отношението между възрастите.

Взаимовръзката между посочените явления могат да бъдат разбрани само при отчитане на възрастовия символизъм – системата от представи и образи, в които културата възприема, осмисля и легитимира жизнения път на всеки човек в рамките на възрастовата стратификация

на обществото. От друга страна възраст-овия символизъм, като подсистема на културата включва още няколко взаимно свързани елемента:

Нармативни критерии за възраст – т.е. приетата в културата възрастова терминология и периодизация на жизнения цикъл с указание за продължителността и задачите на неговите основни етапи;

Аскриптивни възрастови свойства или възрастови стереотипи – черти и свойства, приписвани в културата на лица от дадена възраст и явяващи се за тях под-разбиращи се норми;

Символизация на възраст-овите процеси – представата за това как протичат или са длъжни да протичат израстването, развитието и прехода на индивида от една възраст в друга;

Възраст-ови обреди – ритуали по-средством които културата структурира жизнения цикъл и оформя взаимоотно-шенията на възраст-овите слоеве, класи и групи;

Възраст-ова субкултура – специфичен набор от признаци и ценности, по които представителите от даден възраст-ов слой, клас или група осъзнават и ут-върждават себе си в качеството на “ние” в отлично от всички останали възраст-ови общности.

Тези елементи на възраст-овия симво-лизъм обладават и известна автономия и в следващите редове правя опит да пред-ставя как населението от трите етнограф-ски области на Пернишка област (Граово,

Мраката и Знеполе)² разграничава и обо-значава с различни названия възраст-овите степени при индивидите от мъжки и жен-ски пол.Ето как изглежда скалата на въ-растовите степени и термините за възраст при мъжете от трите етнографски групи.

1. “Кежо”, “Жоке”, “Будо”, “Буде” (Граово); “Пуже”, “Пижо”, “Кендо”, “Пен-до” (Мрака); “Пуле”, “Миле”, “Кено”, “Пацо” (Знеполе) – така се обръщат към новородените, които още не са кръстени. В миналото кръщаването е ставало от 3-ия – до 7-ия ден. От началото на ХХ век този период се удължава до една (1) година;³

2. “Дете у постилци”, “бебе”, “пеле-наче” – до 1 година;

3. “Дете на груди”, “сисалче” – дете до три годинки. Жените често кърмят момченцата до много късно с надеждата, че през това време няма да забременеят;

4. “Момче” – до 5-6 годишна въ-раст;

5. “Воловарчета”, “салапатняци” – от 5-6 до 12-13 години;

6. “Пушраци”, “пропущяци”, “мом-чурляци” – до 15-16 години;

7. “Ергени” – над 16 години

8. “Младоженя” – до една година след сватбата;

9. “Баща” – мъж с дете (деца). Мъж с дете може да си пусне мустаци и да влиза в кръчма;

10. “Дедо” – мъж с внучета;

11. “Старец” – мъж с правнучета.

Означените възраст-ови степени с термините от 1 до 5 се смятат за деца. Пушраците не са вече деца, но не са и ергени. Ергените са момчета, които не са мъже, но могат вече да се женят. Младо-женята е по-близо до мъжете, но той ще стане такъв на първия след сватбата Ива-новден, когато къпят младоженците. Пра-ви впечатление, че възраст-овите степени до ерген се фиксират с хронологична въ-раст. Преминаването към по-висока сте-пен се съпровожда с определени обреди

• – Хронологичната възраст е количест-вено, абстрактно понятие обозначаващо про-дължителността на съществуване на обекта, неговата локализация във времето. Условната възраст се определя с установяване местопо-ложението на обекта в определен еволюцион-но-генетичен ред и процес на развитие, на ба-зата на определени качествено-количествени признаци. (И.С.Кон)

на преход. С термините “баща”, “дедо”, “старец” е фиксирана условна възраст, заради различната хронологична възраст, на която всеки един мъж може да стане “база”, от която зависи и преминаването в следващата възрастова степен.

За сравнение с горната скала можем да използваме скала фиксирана в едно “Колело на живота” рисувано от банските зографи Михалко Юванов и Димитър Сирлещов през 1882 г. в църквата на село Бистрица, Благоевградско.⁴

1. “Отроча” – лет 7
2. “Отрок” – лет 14
3. “Юнота” – лет 21
4. “Юноша” – лет 32
5. “Муж” – лет 45
6. “Муж стар” – лет 60
7. “Старец” – лет 80

Няма съмнение, че тази скала отразява определени възгледи за етапите от жизнения цикъл при мъжете и по всяка вероятност в онова време църковно-християнските и народните представи за наименованието на отделните периоди от живота на мъжа да са съвпадали. Но липсата на подобни изследвания не ни дава основание да твърдим със сигурност подобен извод.

При женския пол възрастовите степени и възрастова терминология се оформят по следния начин:

1. “Кежо”, “Кежана”, “Жока”, “Буда” (Граово); “Пужа”, “Кенда”, “Пижа” (Мрака); “Пуле”, “Кена” (Знеполе) – обръщения към новородените до деня на кръщенето;

2. “Дете у постилци”, “пеленаче”, “бебе” – до 1 година

3. “Моме” – от 2-3 до 5-6 годишна възраст;

4. “Вайца”, “ягнищарче”, “говедарче” – до 10-12 години;

5. “Момляче” (Граово, Мраката), “Девояче” (Знеполе) – до 15-16 години;

6. “Мома” (Граово, Мраката), “Девойкя” (Знеполе) – над 15-16 години;

7. “Невеста” една година след сватбата – до първия Тодоровден;

8. “Майка” – жена с дете (деца)

9. “Баба” – жена с внучета, правнучета

10. “Бабишкер” – много стара жена.

Възрастовите степени от 2 до 4 включват групата на децата. В скалата на възрастовите степени липсва “дете на груди” или “сисалче”, защото майките много рано отбивали децата момичета с надеждата да забременият по-рано с момче. Щом момлячето стане мома може да се омъжва и в зависимост от това на каква възраст го направи, тя става “невеста”, “майка” и т.н. Терминът “невеста” освен че означава определена степен от жизнения цикъл означава и това, че е нечия съпруга. “Това е невестата на Тодор!” – например. Както и при момчетата, преминаването от една възрастова степен в друга се санкционира с определени обичаи на преход. При момчетата тези обичаи са до възрастовата степен “невеста”.

БЕЛЕЖКИ

¹ КОЊИ.С. К проблеме возросного символизма. // Советская этнография, 1981, 6, 98–106; Същия: Ребенок и общество. М., 1988, 65–109

² МИЛЬОВ, С.Иворна вода. С., 1993, 55–60

³ Пак там, 77–79

⁴ БОЖКОВ, А. Бански художествен център. Албум. С., 1985

*Колелото на живота (Михалко Юванов и Димитър Сирлецов, 1882 г.) –
Стенопис в църквата на с. Бистрица*

AGE DESIGNATIONS IN THE MIDDLE WEST BULGARIA

Summary

Simeon Milyov

The designations of male and female grown-ups in Central West Bulgaria - the districts of Pernik and Breznik (Graovo), Radomir (Mraka), Tran (Znepole) – within the territory of the administrative region of Pernik are the subject of this work.